

A csend nélküli ország

UJLAKY ISTVÁN

Két éve vetődött fel először, hogy eljövünk. De akkoriban a drogbárók olyannyira birtokba vették a várost, megvették kilóra a rendőrséget is, hogy a kormány bevette a hadsereget. A katonák valóban rendet csináltak. Bosszúból a drogmafia hol az egyik, hol a másik a városból kivezető autópályán állított keresztbe egy-egy kamiont, úgy, hogy két-három sávot eltorlaszoljon, persze csúcsforgalom idején. A kamion gépkocsivezetője elsétált, ám előbb még elhelyezett egy transzparenst a járművön: *Ki a hadsereggel a városból!* Tavaly nyáron meg drogbandák között folyt leszámolás, sok halottal és végtelen áldozatokkal is. Végre az idén mehettünk. Fiatal nővel, gyerekekkel így sem árt az óvatosság, ebben az országban a legtöbb az emberrablás a világon. A rendőrség gyakori szereplő, s meglehetősen határozott fellépésű. A rendőrautó elöl zárt, hátul nyitott, a platón rögzített helyzetben géppisztolyos őr, a fegyver a kezében lövésre készen, s les. Nem kevésbé ijesztő a katonai járőr. Mindegyiknél géppisztoly, de nem a vállon, hanem kézben, kéz a ravaszon, lövésre kész állapot, mintha háborúban.

Monterrey ötmillió metropolisz, akkora, mint Berlin, Madrid vagy Szentpétervár. Elővárosokkal eléri a hétmilliót. Habár reneszánsz hangulatú kormányzó palotája, székesegyháza megtekintésre érdemes, nem idegenforgalmi, inkább ipari-szolgáltató városóriás. Itt működik Latin-Amerika egyik legtekintélyesebb egyeteme. Az egyetem telkén épületek és parkok (előbbieket némelyike modern építészeti remek) valamint hallgatók és oktatók ezrei mellett – kacsák, pávák, kolibrik, őzek. Tájékoztató tábla: mit kell tenni, ha medve téved a campus területére. Ember és állat közelsége,

találkozása gyakran meglepő egy európai számára. Elegáns lakóház flekkensütésre kialakított, tiszta, tip-top udvarán féltényérnyi tarantula pók. Pelikán köröz, zuhanórepülésben lecsap, kiemeli a halat a tengervízből – négy méterrel odébb fürdőző család. Délen magam láttam a járdától egy méterre sütkérező hetven centis leguánt. Ha már állatok: néhány mexikói tóban él az egyetlen állat, amelyik képes tüdővel és kopolyúval is lélegezni: az axolotl. Nem úgy, mint a béka, hogy „gyerekkorában” kopolyúval, kifejlett állatként tüdővel. Hanem képes váltogatni a kettőt, a körülményeknek megfelelően.

Monterrey folyójának medrében kavics és görgeteg, füvek és fák. Több focipályát, egy golfpályát is kialakítottak itt. Víz ugyanis nincs a folyóban. Olykor, ha egy hurrikán nagyon bő csapadékot hoz, a tágas folyómeder megtelik vízzel, olykor árvizet is hoz. A víz napokig, esetleg hetekig folyik, aztán a meder újra száraz, akár évekig. Van a városnak „igazi” folyója is, vízzel, de kicsi: szabályozott, kiépített rakpartjával, part menti sétányával kicsit Halászbástya-típusú szépség. A várost hegyek veszik körül, és a hegyeket körülfolyja a város. Ne szelíd Bakonyt, Bükköt tessék elképzelni. Meredek lejtők, csipkézett hegygerincek, sziklás csúcsok. Némelyik hegytömb falszerűen emelkedik környezeté fölé. Mint a Kárpátok – csak magasabb. A Keleti-Sierra Madre összenőtt a várossal. Egyik hegyének három csúcsa nyeregben ülő gyermekre, vagy épp kackiás bajuszra emlékezteti a városlakókat – ez a hegy Monterrey szimbóluma. A város egyik népszerű kirándulóhelye, Chipinque, egy, a tenger szintje felett 1300 méter magasan fekvő zsebkendőnyi fennsík, tele játszótérrel. A fennsík fölé erdővel borított meredek hegyoldalak, az erdők fölé csupasz sziklák emelkednek. A környék állatairól kis táblák tájékoztatnak. A gyermekparadicsomban még: lepkék, madarak. Csak egy kilométerrel odébb: medve, puma. Egy városkörnyéki kopár, sziklás részen él egy kaktuszfaj, melynek nedve az LSD-hez nagyon hasonló hallucinogén anyag. Talán ezért is ellenőrzi katonaság a tájat. A kaktusból az őslakók egykor levest főztek.

Ha a térképre pillantunk, a földrajzi környezet óriásai – Kanada, Egyesült Államok, Brazília – mellett Mexikó nem is tűnik olyan nagynak. Pedig hatalmas ország. Területe hússzorosa, népessége tizenegyszerese Magyarországnak. Mexikó – kicsiben a világ. Van tágas tengerparti síksága és 5700 méteres hegycsúcsa, van itt őserdő és sivatag, termékeny kultúrtáj és működő vulkán, több tízezer falu és húszmilliós óriás metropolisz. Kreolok, meszticek és indiánok lakják. Fekete és mulatt alig akad, pedig az országhatártól északra és keletre milliós szám élnek. Itt láttam életemben először zambó házaspárt.¹

A fehérek megjelenése demográfiai csapást hozott Amerikának. A legtöbben az európaiak által behurcolt betegségekben pusztultak el. De az alkoholizmus, a háborúk – helyenként népirtás – a rabszolgaságba vagy

menekülésre kényszerítés is megtette a magáét. A pusztulás azonban nem mindenütt volt egyforma mértékű. A karibi szigetvilágból úgyszólván eltűnt az őslakosság. Kanada, az Egyesült Államok vagy Argentína népességének csak 1-2 százaléka indián. Ezzel szemben Mexikóban – bár a gyarmatosítás után itt is felére olvadt az őslakosság – többségben maradt: ma 60 százalék mesztic, 30 százalék indián. Bőrszínnel, származással a hétköznapi emberi kapcsolatokban senki sem foglalkozik. Pedig, mondjuk kétszáz éve, még egyértelmű volt: fehérek a földbirtokosok, főpapok, magasabb tisztviselők, kreol és mesztic a jobbágy sorsú parasztság, az indiánok faluközösségekben élnek. Az ma is megfigyelhető, hogy az alacsony státusú munkahelyeken a sötét bőrűek dominálnak. Szerencsére fordítva nem igaz: a magas státusú pozíciókban a mesztic többség is megtalálható, a professzortól a miniszterig és nagyvállalkozóig. Vajon az indiánok is? Az utazónak csak benyomásai vannak... A reklámokban vagy plakátokon viszont rendre a kreolok szerepelnek.

Az ország ezüst-, kőolaj- és földgázkészlete világgazdasági jelentőségű. Mellette sok más ásványkincs is megtalálható: réz, grafit, arany – könnyebb lenne talán azt felsorolni, ami nincs. Mexikó mégis kb. olyan fejlett, mint Magyarország. Hiába, a bányakincs-vagyon nem meghatározó: elég csupán az ásványkincsekben gazdag Oroszországra, vagy a mindebben nagyon szegény Svájcra gondolni. Az átlagértékek, mint mindenütt, itt is csalókák. A hazánkéhoz hasonló fejlettség a miénkénél nagyobb társadalmi és földrajzi különbségeket takar. Egyébként is: a társadalom felső és alsó dekádjának jövedelemkülönbsége Latin-Amerikában a legnagyobb. Monterrey történelmi múzeuma, ha nem is rendelkezik valami hatalmas gyűjteménnyel, kitűnően rendezett. A tágas és modern múzeumi tér közepén az ország térképe. Körülötte a legjellegzetesebb állatok és növények életnagyságú makettje. A legkülső koncentrikus körben s a legbőségesebb anyaggal a történelmi gyűjtemény, a legősibb maja eszközöktől a léghajóig és gőzmozdonyig. Az egyik felületen: mit adott Mexikó (no persze nem a mai ország) a világnak? Kukoricát, tököt, babot, paradicsomot, paprikát, dohányt. A kevésbé ismertek: a chicle (mézgája a rágógumi alapanyaga), az agávé (a tequila alapanyaga és dísznövény) vagy a háziállatok közül a pulyka. Ekkora területen ilyen gazdagságot az emberiségnek csak a Közel-Kelet adott.

A legtöbb utca, tér vagy intézmény Benito Garcia Juarez nevét őrzi, a legtöbb szobor őt ábrázolja az országban. Juarez indián politikus volt, az ország alelnöke majd elnöke. Országát kisajátította az egyházi nagybirtokot, felmondta külföldi hiteleit. Ez ürügyet szolgáltatott a gyarmatosító Franciaországnak arra, hogy expedíciós hadsereget tegyen partra. A Juarez vezette nemzeti ellenállás sikeresen helytállt, a polgárháborúján túljutó Egyesült Államok Mexikó mellett foglalt állást, a franciák távozni kényszerültek.

Monterreyből délre, a Yucatán-félszigetre utaztunk, ahol Cancún városában foglaltunk szállást. Cancún a semmiből született. Mindössze 35 éve alapították. Ehhez képest repülőtere, több kis kikötője, autópályája és temérdek szálláshelye van. A háromszög alaprajzú szabályos városmag a bevásárlóközpontoké és a lakosságé. Szállásunk egy valószínűtlenül keskeny félszigeten (turzáson)² található. A félsziget egyik felén autópályá, mellette már a tenger, sós mocsár. A másik felén szállodasor, szintén a tenger mellett, strandokkal. A sós mocsár komolyan veendő, ezt jelzi a „*kajmánveszély!*” – figyelmeztető tábla. A szállodasor is komolyan veendő. Több hotel van ebben a városkában, mint Budapesten, és talán több, mint Magyarországon. Képzelnék el a budapesti Hotel Danubiushoz hasonló épületekből szárat, egy Szentendre vagy Siófok nagyságú városban. Cancún ma a világ egyik legkeresettebb tengerpartja. Sok tengerpart van a világon, és kevés frekventált tengerparti fürdőhely. Mert nem elég a tenger: napfényes éghajlat kell, tiszta levegő és víz, profi infrastruktúra, és a víz mellett kirándulóhelyek is. Nos, Cancúnban mindez megtalálható.

Mivel a maja birodalom évszázadokkal ezelőtt elbukott, talán hajlamosak volnánk a maját kihalt népként kezelni. Szó sincs róla. Ma hatmillió maja indián él Közép-Amerikában, öt ország területén, ott, ahol a kontinens szárazföldi híddá keskenyedik. Úti célunk Chichen Itza. Autóbuszunk a Yucatán-félszigeten halad. A tájat selvas³ borítja. Meglepően kevés a művelt terület. Mielőtt Chichen Itza, az egykori templomkörzet romjaihoz érkeznénk, megállunk egy „maja-TESCO-ban”: hatalmas fedett téren, ahol szuvenírt árulnak. Sok az áru és az eladó, sok a nézelődő, kevés a vásárló. A termékek és az árusítók is maják. A koponya nagy szerepet játszott és játszik e nép kultúrájában, mert sokfelé találkozunk vele. Koponya fából, kőből, fémből, kerámiából. Kicsi és nagy koponya, színes és egyszínű. Egyik iparművészeti színvonalú, másik népművészeti alkotásnak, a harmadik egyszerűen giccsnek, bővlinak tetszik. A koponya, mint önálló dísz(?)tárgy mellett pólón, pipán és számos más tárgyon is ott a koponya-motívum. A maják évszázadok óta keresztények. Furcsa látvány: az egyik polcon koponyák, a másikon feszületek, és más keresztény témájú kisplasztikák. Egy kék mázas bögre- és táltípus meglepő hasonlóságot mutat a korondi kék tálhoz. A hímzett női ruha színvilága cigányosan élénk, motívumai hasonlóak a kalocsaihoz. Előbb-utóbb lesz majd egy holdkóros, aki feltételezi a majamagyar rokonságot. (Bármit, csak finnugort ne!) A maják egy része ma az idegenforgalmat kiszolgáló kézművesiparból és kiskereskedeleméből próbál megélni. Mások agává termesztésével és tequila gyártásával kísérleteznek. Hiába, hogy ősi indián italról van szó, az egyik mexikói állam a nevet levédette – a többi mexikói állam elől is. Így új nevet kellett találni, és kell(ene) bevezetni a világpiacra.

Chitzen Itza a legépebben fennmaradt maja piramis. (De nem a legnagyobb. A világ legnagyobb piramisa nem Egyiptomban, hanem Mexikóban van, Mexikóváros közelében, a Teotihuacan falunál lévő „Nap és Hold” nevű.) Ellentétben az egyiptomiakkal, a maják piramisai nem királyok temetkezőhelyei, hanem templomok. A chitzen itzai piramis az imponáló matematikai, csillagászati és mérnöki tudás és a naiv-együgyű vallás közös terméke. Évente kétszer, az őszi és tavaszi napforduló idején, napsütés esetén, délután négy órakor az építmény egyik oldala teljesen sötét, másik oldala ragyogóan fényes, élén pedig megjelenik egy kígyó sziluettje – a maják legfőbb istene a termékenységet biztosító kígyóisten. A templomkörzet másik részén „stadion” található. Itt évente egyszer rendeztek – a vallással szorosan összefonódó – labdarúgó-mérkőzést. Két hétfős csapat játszott egymás ellen – hatan-hatan a pályán, egy-egy játékos a pálya fölé magasodó peremen. A tenyer kivételével bárhogyan lehetett érinteni a gumilabdát. Gyakran csípővel „passzoltak”. Minden mérkőzés 1:0-ás eredménnyel ért véget. Ugyanis addig játszottak, míg gól nem született, ám akkor rögtön abba is hagyták. Egy kőgyűrűn kellett átlóni a labdát a gólhöz. A gólszerző, hitük szerint, a mennybe ment. No persze, ez Európában is megesik egy-egy labdarúgó mérkőzésen. Csakhogy itt ezt a szó szoros, vallási értelmében gondolták. A vesztes csapatot vallási szertartás közepette kivégezték. Egy másik maja sportágat hokiütőkkel és tűzgolyóval (égő labdával) játszottak. A templomkörzet nem szolgált tömegek lakó- és munkahelyül, csak néhány pap és tanítvány élt itt, a nép csak néha, vallási ünnepeken kereste fel a helyet. Egy jóslat miatt, még a spanyolok megérkezése előtt a templomkörzetet kiürítették. Fernand Braudel szerint „a kukorica civilizációja” biztosította a termelőknek (ellentétben a rizs vagy az európai gabonák civilizációival) a legtöbb szabad időt. Ezt a temérdek időt foglalták le a vallási célú építkezések.

A maják ismerték az írást, számrendszert és naptárt. 18, egyenként 20 napos hónappal és szökőnapokkal számoltak. Civilizációjuk építészeti, művészeti és (talán) tudományos, irodalmi nagyszerűsége mellett, komoly korlátokkal is számolni kell. Nem ismerték a kereket, az állattenyésztést, a vasat. Egészében úgy tűnik, Kolumbusz érkezésekor a közép-amerikai indián birodalmak nagyjából Egyiptom Kr.e. III. évezredi színvonalán álltak. Akár több ezer éves fáziskésésről is beszélhetnénk, ha a maják vagy aztékok *követő kultúrák* lettek volna, s ha lenne a fejlődésnek „kötelező” ütemezése és útvonala. Ágh Attila „*kis emberiségnek*” nevezi azt a populációt, amelyik lényegében önállóan, külső hatások nélkül fejlődött. Nos, három kis emberiség ért el civilizációs színvonalat: Kína, a közép-amerikai indián birodalmak, és a „mi” kis emberiségünk, vagyis a Gibraltártól a Gangeszig ívelő térség Európával, Egyiptommal, a Közel-Kelettel és Indiával. A „mi” „euroindiai” kis emberiségünk volt a legnagyobb.

Cortez zsákmányra éhes kalandorokból álló, százötven fős „hadserege” legyőzte az aztékok sokezes seregét, és megdöntötte az azték birodalmat. Erre mondja Oswald Spengler: a történelemben a törvényszerűnek csak kultúrkörön belül van értelme. Két kultúrkör találkozása az extrém véletlen terepe. A maják és az aztékok egyaránt kíméletlenek voltak legyőzött amerikai ellenfeleikkel szemben. Az indiánok és spanyolok harcát lehet hazájukat védők és hódítók, de nem lehet jók és rosszak küzdelmeként leírni. A spanyolok nem azért győztek, mert keresztényként erkölcsi fölényben lettek volna „a vadakkal” szemben, de nem is azért, mert könyörtelenebbek lettek volna náluk. Ellenségeikkel szemben egyként kíméletlen hatalmak összecsapásában a tűzfegyverek, a lovak, az acél döntött.

Láttam maja kápolnát. A fehér, meszelt, talán téglából vagy vályogból épült kapuzat azt a benyomást keltette, a templom is ilyen lesz. Ehelyett, a kapuzat mögött tágas, cölöpökön álló felépítmény: farácszat és zsúptető, mely mellmagasságig ereszkedik. Így megóvja a templomban ülőket a tűző naptól, de minden oldalról nyitott lévén, beengedi a szelet. Az oltár mögött álló kereszt egy természetes fa, melyet megfosztottak ágaitól és kérgétől. Voltam maja temetőben. Egyszemélyes, kicsi, színes sírok. A színhasználat egy temetőben valószínűtlenül élénk és tarka egy európai számára: narancsszín, fűzöld, lila, élénk kék, bordó. A színeknél is meglepőbbek a formák. Egyetlen sír sem csak kőlap és kereszt. Némelyiken Szűz Mária és a gyermek, másikon az elhunyt szobra. De a leggyakoribb: a síron egy templom makettje. Láttam autó és hajó alakú sírt, sőt olyat is, amelyen a kőlapot és a keresztet söröskupakokkal rakták ki.

Hogy Xcaret mi is voltaképpen: település? Nemzeti Park? Állatkert? Kirándulóhely? Talán mindegyütt. Egy természeti és egy épített különlegesség magyarázta a hely kiválasztását. A természeti: egy folyó, mely hol a felszín alatt, hol a felszínen, ilyenkor meredek falak között kanyarog, és vize sós. Különleges karsztjelenségről⁴ van szó: a tenger vize behatol a mészkőfelszín alá, majd a sós folyócska vize pár kilométerrel odébb visszajut a tengerbe. A turista biztonsági övvel végigúszhatja a folyót, közben ruháját átviszik a túlsó végállomásra. Az épített emlék: néhány maja rom. Ezekhez szabták a többi. Ha a meleg táj egy kis öntözővizet kap, a csenevész selvas helyébe buja vegetáció lép. Képzeljük el a budapesti Állat- és Növénykert pálmaházát száz hektáron. A turisták kedvéért tágas medencékben óriásteknősök, rájak, cápák, krokodilok. Akváriumház, lepkeház. Félig szabadon – nem ketrecben, csak biztonságos szélességű árokkal elválasztva – jaguár, puma, tapír, majmok. A sós folyó mellett Xcaret másik nagy szenzációja a több ezer néző befogadására alkalmas színház. Itt, a közönség többnyelvű mivoltát méltányolva, zenével, pantomimmal, tánccal mutatják be Mexikó történetét, illetve néhány mexikói állam zenéjét, táncát.

Mujeres szigete húsz éve még embertől alig érintett kistáj volt. Ha jártak

itt turisták, a hajó orrát ki kellett vonni a partra, hisz még a móló is hiányzott. Aztán berobbant az idegenforgalom, átalakította a szigetet. Mára Mujeres felét beépítették vagy leaszfaltozták. És a másik fele? Sós mocsár, selvas, apró kertek és parkok, sziklák, két sós tó, lagúna. Egy tengerpart – nem csak Mexikóban, bárhol a világon – lehet épülő lapospart, vagy pusztuló sziklás magaspart. Az első esetben a tenger építi: lerakja hordalékát, a finom homokot. Így keletkezik a fövény vagy plázs, melyet az ember előszeretettel használ strandként. Ha a tenger mellé „beszáll” a szél is: így jönnek létre parti dűnék, lagúnák, turzások. Ha magaspart: a tenger pusztítja. Hullámai naponta százezer csapással ostromolják, de a hullám ütésénél is nagyobb a mögötte fellépő vákuum romboló ereje. Nos, a kicsiny Mujeres szigetén mindkettő megtalálható. Igaz, a magaspart itt csak pár méter magas, de ez már elegendő ahhoz, hogy kialakuljon az kicsiben, ami Bretagne vagy Dalmácia esetén nagyban. Olyan ez a sziget, mint egy geográfiai múzeum. Ha rajtam állna, azonnal teljes és végleges építési tilalmat vezetnék be: meglehet, húsz év múlva a sziget természeti képéből már semmi sem marad. Igaza van annak a földrajzkönyvnek, amelyik azt írja: az idegenforgalom az a gazdasági ágazat, amelyik rombolja azokat a tényezőket, melyeknek létezését köszönheti. A szigeten golfautók és segéd-motorkerékpárok bérelhetők – a turisták ezzel közlekednek, ha nem épp taxival. A fiatal törpeváros olyan, mint egy nyolcszáz éves falu, ahol százötven éve idegenforgalomból élnek.

Meg kell magyaráznom a cím kiválasztását. Ebben az országban gyakran tengerzúgás, süvítő szél, nagy autóforgalom zaja hallik, s hangos beszélgetés, nevetés. Rádió, tévé, mobiltelefonról kihangosított zene. Adományért éneklő magányos gitáros. Mexikói vejem, aki lányommal öt éve él egy német metropoliszban, még mindig meghökken az európai vásárnapok valószínűtlen csendjén. Mexikóban minden felirat spanyol. Naná, mondaná a kedves olvasó, ha egyszer spanyol nyelvterületen vagyunk. Nem erre gondoltam. Magyarország telis-tele angol, pszeudoangol vagy hunglish cég-, termék- és egyesületnevekkel. Hát ez az, ami itt ismeretlen. Az idegenforgalmi helyek kétnyelvűek, de önmaguk számára nem ismernek anglo- vagy Amerika-mániát. Igaz, az amerikaellenesség általános. Nem csupán a világ egyetlen szuperhatalmának, a gazdag és fejlett országnak „kijáró”, irigy vagy kisebbségi érzéses ellenszenvről van szó. Ezt segíti a múlt is. A két ország a XIX. században háborúkat vívott egymással, ezeket az USA megnyerte, és a vesztestől területeket csatolt el. Kisebb-nagyobb megaláztatások később is, talán ma is érik az országot. Ugyanakkor az USA stratégiai partner, a legfőbb külkereskedelmi célpont. Innen érkezik a legtöbb turista és a legtöbb szellemi-kulturális hatás, divat, újdonság. Évtizede a nagy szomszéd mentette meg Mexikót a pénzügyi csődtől.

Egy másik országban mindig érdekesek a kulturális különbségek. Monterrey-i házigazdánk egyetemi tanár. Elegáns és ízléses villája jól berendezett, tágas – de nincs benne szőnyeg vagy csillár. Nyilván nem pénzkérdés, helyi ízlés. Mexikó az egyetlen ország a világon, ahol a stop tábla felirata nem „stop” hanem „alto”. A közlekedési szabályok, hogy egyetemista koromban tanult filozófiai fogalommal éljek, csak tendenciaszerűen érvényesülnek. A zebra itt nem bizonyosság, csak kicsivel több esély. A mexikói is – akár a dán vagy a japán – mosolygós kultúra. Nemcsak érdekből, és nemcsak folytatás reményében, hanem a mindennapi érintkezés részeként, a rokonszenv-üzenet eszközeként mosolyog bárki bárkire. A mexikóiak nem ismerik a tiszteletet – mondja az országot jól ismerő magyar. Tudnak, persze, szeretni és gyűlölni, ismerik a barátságot és a szerelmet, de európai értelemben a tiszteletet nem. Gyermekes anyát barátnőmnek, időse férfit hé, fickó!-nak szólítanak. Persze, lehet, csak Európából nézve látszik így, és talán Tolsztojnak van igaza: „A tisztelet azon a kopár helyen áll, ahol a szeretetnek kellene lennie.” Milyenek látnak bennünket ők? Okosak, műveltek, túl komolyak, túl szertartásosak. Egy szóval, afféle *okostojások*, hozzánk, talpraesett, életvidám mexikóiakhoz képest. A „bennünket” nem magyarokat jelent – honnan is tudnák Mexikóban, milyen egy magyar? – hanem európaiakat. Mexikóban már létezik az egységes Európa.

Jegyzetek

¹ A kreolok Latin-Amerikában született fehérek. A meszticek indián és fehér, a mulattok fekete és fehér felmenőkkel rendelkeznek. A zambók indián és fekete ősök leszármazottai.

² A turzás a tenger által felépített lapos, keskeny, hosszú félsziget, voltaképp a vízszint fölé emelkedett homokpad.

³ A selvas néhol két, másutt 5-6 méter magas, bozótos jellegű, cserjékből és alacsony fákból álló, szinte áthatolhatatlanul sűrű, örökzöld vegetáció.

⁴ A mésztartalmú kőzetek (mész, dolomit, lösz) oldódásos folyamatait nevezzük karsztjelenségeknek: víznyelők, dolinák, búvópatakok, barlangok, cseppkövek, a nép által „ördögszántásnak” nevezett felszabdalt felszín – karrmező – keletkezik a karsztfolyamatok révén.